ผ้าลายดอกสัก

ลายผ้าเอกลักษณ์

ประจำจังหวัดแพร่

หม้อห้อมไม้สัก ถิ่นรักพระลอ ช่อแฮศรีเมือง
ล๊อเลื่องแพะเมืองผี คนแพร่นี้ใจงาม

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
การทูลเกล้าฯ ถวายผ้า ลายประจำจังหวัดแพร่	๑
ลายอัตลักษณ์ ประจำจังหวัดแพร่	๒
ความเป็นมา ลายอัตลักษณ์	๓
รายละเอียดการทอผ้าลายดอกสัก	๔
เทคนิคการผลิตผ้าลายดอกสัก จากตำบลทุ่งโฮ้ง อำเภอเมืองแพร่	๕
การประชาสัมพันธ์ หม้อห้อมลายดอกสัก	๖
เทคนิคการผลิตผ้าลายดอกสัก อำเภอลอง	๗
เทคนิคการจกผ้า อำเภอลอง	๘-๙
ลวดลายผ้าจก อำเภอลอง	๑๐-๑๑
ผ้าจก ลายดอกสัก อำเภอลอง	๑๒

การทูลเกล้าฯ ถวายผ้า ลายประจำจังหวัดแพร่

ชื่อผ้า/ลายผ้า : ผ้าจก ลายดอกสัก

เทคนิคการทอ : จกแบบยกเขา

ลักษณะเด่น : สร้างสรรค์ลวดลายให้มีลักษณะเป็นดอกที่สวยงาม ผลิตภัณฑ์มีลักษณะเป็นชนิดเส้นใยประดิษฐ์

ที่มาของลายผ้า : เนื่องจากจังหวัดแพร่ เป็นเมืองไม้สัก ที่มีชื่อเสียงและประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นไม้เศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้จังหวัดแพร่ ประกอบกับดอกสักมีลักษณะที่อ่อนช้อยสวยงาม

แหล่งทอผ้า : อำเภอลอง จังหวัดแพร่

ผ้าลายอัตลักษณ์จังหวัดแพร่

“ลายดอกสัก”

ลาย“ดอกสัก”เป็นการอ้างอิงจากลายผ้าตีนจกโบราณ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ คือ “ลายผักแว่น” ซึ่งเป็นลายโบราณเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเป็นลายตีนจกที่เรียกว่า ลายกุม (หมายถึง เทคนิคการจกหรือยกลายที่นำลายลักษณะเดียวกันมาผูกรวมเป็นลายเต็มทั้งผืน) โดยนำลักษณะการผูกลายแบบตีนจกลายผักแว่นมาประดิษฐ์เป็นลายดอกสักที่มีกลีบดอก ๖ กลีบ ๖ เกสร สำหรับ เลข ๖ ตามความเชื่อทางโหราศาสตร์เป็นเลขมงคล เป็นตัวแทนของดาวศุกร์เกี่ยวข้องกับความสวยความงามและศิลปะ ตามความเชื่อของชาวจีน เลข ๖ เป็นตัวเลข แห่งความร่ำรวยและความสำเร็จในธุรกิจ จึงเป็นนิมิตหมายอันดี ที่จะช่วยให้ผ้าลายดอกสักอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่ มีความเจริญรุ่งเรือง คำว่า สัก พ้องเสียงกับคำว่า ศักดิ์ ความมีศักดิ์ มีศรี ความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งล้วนแต่เป็นคำที่มีความหมายมงคล

ความเป็นมาการกำหนดลายอัตลักษณ์

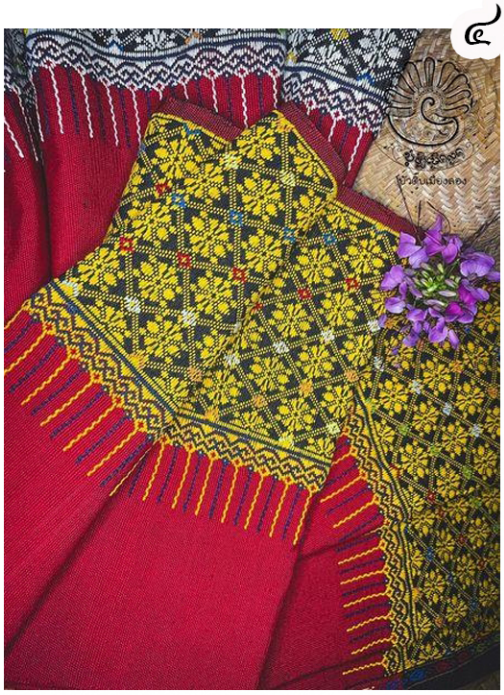
ด้วยกระทรวงวัฒนธรรมกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมและแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายไปสู่การปฏิบัติ เพื่อยกระดับงานด้านวัฒนธรรมและจัดทำข้อมูลลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการจัดทำหนังสือ “ภูษาศิลป์ จากท้องถิ่นสู่สากล” เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๙๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติและน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ที่ทรงพระวิริยะอุตสาหะปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการส่งเสริม “ผ้าไทย” และสิ่งทอท้องถิ่นที่เกือบสูญหายไปให้กลับมาได้รับความนิยมอีกครั้ง พร้อมยกระดับผ้าไทยให้มีความโดดเด่นและมีชื่อเสียงในเวทีโลก เพื่อสร้างอาชีพ สร้างรายได้และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น และเมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๖๕ ที่ประชุมคณะกรรมการคัดเลือกลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่ ได้มีมติใช้ ลายดอกสัก เป็นลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่ เนื่องจากจังหวัดแพร่เป็นเมืองแห่งไม้สักที่มีชื่อเสียงและมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน เป็นไม้เศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้จังหวัดแพร่ รวมทั้งดอกสักมีลักษณะที่อ่อนช้อยสวยงามเหมาะสมที่จะมาพัฒนาเป็นลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่

การประกาศเรื่องผ้าอัตลักษณ์จังหวัดแพร่

จังหวัดแพร่ ได้มีประกาศ ลงวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๖๕ เรื่อง การใช้ "ลายดอกสัก" เป็นลายผ้าอัตลักษณ์ ประจำจังหวัดแพร่ โดยคณะกรรมการคัดเลือกลายผ้าอัตลักษณ์ ประจำจังหวัดแพร่ ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๕ ได้ดำเนินการประชุมพิจารณาคัดเลือกลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่ ซึ่งมติที่ประชุม เห็นชอบให้ "ลายดอกสัก" เป็นลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่ โดยลายผ้ามีลักษณะเป็นรูปดอกสัก ประกอบด้วย กลีบดอก ๖ กลีบ และเกสร ๖ เกสร อีกทั้งได้นำ "ลายดอกสัก" ไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ สร้างเป็นสินค้าและบริการที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

รายละเอียดการทอผ้า

ลาย“ดอกสัก”เป็นลายอัตลักษณ์ประจำจังหวัดแพร่ เป็นการพูกลายผ้า มีลักษณะ เป็นรูปดอกสัก ตามคำขวัญของจังหวัด ในการทอผ้าตีนจก ลายดังกล่าวประกอบด้วยกลีบดอก ๖ กลีบ และเกสร ๖ เกสร ซึ่งจะทำการทอโดยช่างผู้ที่มีความชำนาญ มีการสืบสานมาจากบรรพชนซึ่งเป็นชาติพันธุ์ ไทยวน ที่มีวัฒนธรรมการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ ของชาวล้านนา ซึ่งต้องใช้ระยะเวลา ในการทอที่ ยาวนานกว่าจะเต็มผืน โดยช่างทอจะใช้เทคนิค การขิด แกะ ล้วงเส้นฝ้ายขึ้นมาทีละเส้น ทีละจุด ให้เกิดลวดลายตามจินตนาการของผู้ทอ และมีการสอดแทรกเส้นฝ้ายที่มีสีสันงดงาม โดยใช้ไม้แหลมหรือขนเม่นจกเส้นด้ายเส้นยืน ยกขึ้นแล้วสอดกระสวยเส้นด้ายพุ่งทีละเส้นเข้าไป เป็นช่วงๆสีสันที่วิจิตรสวยงามที่ปรากฏบนผืนผ้า แสดงให้เห็นถึงความละเอียด ประณีตบรรจง ความตั้งใจ มุ่งมั่น จิตที่เป็นสมาธิ ความอ่อนโยน สุขุมเยือกเย็น เพื่อให้ได้ผ้า ที่งดงาม แก่ผู้สวมใส่

เทคนิคในการผลิตผ้าลายอัตลักษณ์ ลายดอกสัก ด้วยการเขียนเทียนและปั๊มลาย จากตำบลทุ่งโฮ้ง อำเภอเมืองแพร่

จังหวัดแพร่ มีชื่อเสียงด้านผ้าหม้อห้อม ซึ่งบ้านทุ่งโฮ้ง ตำบลทุ่งโฮ้ง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เป็นแหล่งผลิตผ้าหม้อห้อม ที่ใหญ่ที่สุด มีการสืบทอดกันมายาวนาน สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในชุมชนด้วยเสน่ห์ของการย้อมผ้าแบบธรรมชาติ โดยใช้วัตถุดิบจากต้นห้อม ในอดีตนั้น ผ้าหม้อห้อม เป็นผ้าฟ้ายทอมือหรือผ้าดิบสีขาว ผ้าหม้อห้อม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาของชาวไทพวนบ้านทุ่งโฮ้ง ผ้าหม้อห้อม เป็นภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดมายาวนาน ปัจจุบันได้มีการพัฒนาทั้งรูปแบบและเทคนิคมากมาย

ปัจจุบันมีการส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มอาชีพผ้าหม้อห้อม ของจังหวัดแพร่ให้มีการผลิตลายดอกสัก ให้เป็นที่รู้จัก มากยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลตอบรับจากกลุ่มลูกค้าเป็นอย่างดี โดยมีการผลิตผ้าหม้อห้อมลายดอกสัก และตัดเย็บ ในหลายรูปแบบ มีทั้งเสื้อหม้อห้อมลายดอกสัก ตามสมัยนิยม ผ้าถุง ผ้าคลุมไหล่ และผ้าพันคอ เป็นต้น

การประชาสัมพันธ์ หม้อห้อมลายดอกสัก

จังหวัดแพร่ ร่วมกับ แม่บ้านมหาดไทยจังหวัดแพร่
สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดแพร่
และหน่วยงานอื่นๆ ร่วมกัน รณรงค์ เชิญชวน
ให้ชาวจังหวัดแพร่ นุ่งผ้าเมือง หรือ แต่งกาย
ด้วยผลิตภัณฑ์ผ้าหม้อห้อม หรือผ้าทอมือพื้นถิ่น
ที่ผลิตในเมืองแพร่ เป็นการส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้
แก่คนในท้องถิ่นอีกทั้งยังเชิญชวนนักท่องเที่ยวที่เดินทาง
มายังจังหวัดแพร่ ได้เลือกซื้อ สวมใส่ ผ้าพื้นถิ่น
ของจังหวัดแพร่ โดยในปีนี้ ได้นำเสนอลายใหม่
ที่กำหนดเป็นลายอัตลักษณ์ของจังหวัดแพร่
นั่นก็คือ “ลายดอกสัก”
โดยทางจังหวัดได้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ
เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ ผ้าพื้นเมืองแพร่
รวมทั้งจะประชาสัมพันธ์ผ้าลายดอกสัก
ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นต่อไป

ชุดแฟชั่นลายดอกสักเมืองแพร่

เทคนิคในการผลิตผ้าลายอัตลักษณ์ ลายดอกสัก ด้วยเทคนิคการทอจก จากอำเภอลอง

ผ้าจกอำเภอลอง เป็นผ้าทอที่มีลวดลายและ สีสันที่งดงาม ผ้าจกอำเภอลองในอดีตส่วนใหญ่เป็นการทอเพื่อนำมาต่อกับผ้าถุงหรือที่ชาวบ้านภาคเหนือ เรียกว่า "ซิ่น" ทำเป็นเชิงผ้าถุง หรือตีนซิ่น ผ้าซิ่นที่ต่อเชิงด้วยผ้าทอตีนจก มีชื่อเรียกว่า "ซิ่นตีนจก" ทำให้ผ้าซิ่น มีความสวยงามแสดงถึงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้สวมใส่

ลักษณะของผ้าซิ่นตีนจกเมืองลอง มีลักษณะเด่นแบ่งเป็น 3 ส่วน

- หัวซิ่น ใช้ผ้าขาวและแดงต่อกัน
- ตัวซิ่น เป็นการสร้างลาย โดยเส้นยืนทำให้เกิดลายทางขวาง
- ตีนซิ่นหรือตีนจกก็จะใช้การทอโดยเทคนิคจก ถูกกำหนดโดยเส้นยืนดำและแดง ส่วนลายดอกใช้สีตัดกันในกลุ่มสีแบบโบราณ ตามเอกลักษณ์ดั้งเดิม ผ้าตีนจกไทยวนอำเภอลอง นิยมใช้เส้นใยฝ้ายและไหมสีเหลืองเป็นสีหลักในการจกตกแต่งลวดลาย นิยมเว้นจังหวะลวดลายไม่ให้ถี่แน่นจนเกินไป และนิยมจกลวดลายเฉพาะส่วนครึ่งบนของตีนซิ่นโดยเว้นพื้นสีแดงส่วนล่างไว้ในการนำผ้าตีนจกแบบนี้ไปเย็บต่อกับส่วนหัวซิ่นและส่วนตีนซิ่นจะสังเกตได้ว่าเชิงพื้นสีแดงของผ้าตีนจกจะสัมพันธ์กับสีแดงของส่วนประกอบของหัวซิ่นทำให้ดูสวยงาม

เทคนิคการจกผ้าอำเภอลอง

จก หมายถึง การควัก ขุด คุ้ย ลักษณะการทอผ้าจกจึงเป็นลักษณะของการทอที่ผู้ทอต้องใช้วิธีล้วงดึงเส้นด้ายพุ่งพิเศษขึ้นลงเพื่อสร้างลวดลาย จกเป็นเทคนิคการทำลวดลายบนพื้นผ้าคล้ายกับการปักด้วยวิธีการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ ไม่ให้ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า โดยใช้ไม้หรือขนเม่น หรือนิ้วมือจกเส้นด้ายเส้นยืนยกหรือจกเส้นดายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดใส่ด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วงๆ สลับสีตามต้องการคล้ายกับการปักไปในขณะทอ ซึ่งสามารถออกแบบลวดลายและสีสันของผ้าได้ซับซ้อนและหลากสีสัน ซึ่งแตกต่างจากผ้าขิดที่มีการใช้เส้นพุ่งพิเศษสีเดียวตลอดหน้ากว้างของพื้นผ้า

ผ้าจกอำเภอลองเส้นยืนทำด้วยไหมควบหก ซึ่งมีความเหนียวและแข็งแรง เส้นพุ่งใช้เส้นไหมน้อย ซึ่งมีเส้นที่เล็กและละเอียดเป็นเส้นพุ่ง ใช้เทคนิคการจกเพื่อให้เกิดสีและลวดลาย ด้วยลักษณะไหมมีเส้นเล็กและฟืมที่มีความถี่ทำให้เกิดลวดลายที่ละเอียดและประณีต และปัจจุบันได้มีการพัฒนาวิธีการทอโดยการยกเขาเพื่อให้เกิดลวดลาย

เทคนิคการจกผ้า อำเภอลอง

การทอผ้าจกด้วยเทคนิคโบราณ

การทอผ้าตีนจกของช่างทอผ้าชาวอำเภอลองในอดีต เป็นการทอผ้าด้วยกี่หรือหูกทอผ้าแบบพื้นเมือง และทำลวดลายบนพื้นผ้า โดยการใช้ขนเม่นหรือไม้ไผ่ ที่ทำปลายให้แหลม จกล้วงด้ายเส้นยืนจากด้านหลังของผ้า การทอด้วยวิธีดังกล่าวจะต้องอาศัยฝีมือ ความชำนาญ และความอดทนของช่างทอผ้าจึงจะได้ผ้าที่สวยงาม เทคนิคการทอผ้าตีนจกแบบโบราณ ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แต่มีช่างทอผ้าเพียงบางคนเท่านั้น ที่สามารถทอผ้าด้วยวิธีนี้ เนื่องจากความยากของการทอและต้องใช้เวลานานกว่าที่จะทอได้แต่ละผืน

การทอผ้าจกด้วยเทคนิคสมัยใหม่

นางประนอม ทาแปง ราษฎรบ้านนามน อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นคนช่างคิดช่างทดลอง จึงคิดค้นหาวิธีการย่นระยะเวลา ในการจกผ้าโดยใช้ “เหา” หรือ “เขา” ได้สำเร็จเป็นคนแรกของอำเภอลองและจังหวัดแพร่ นอกจากนี้ยังคิดค้นวิธีออกแบบลายผ้าต่าง ๆ ทั้งลายโบราณและลายประยุกต์ เพื่อใช้กับเขาลาย ทำให้ย่นเวลาในการทอผ้าได้เป็นอย่างมาก ทั้งยังง่ายต่อการทอของลูกทออีกด้วยการทอแบบอำเภอลอง โดยการใช้เขานี้ ชาวบ้านจะเรียกผ้าจกที่ได้ว่า “จกยกเขา” คือเป็นการใช้ลวดลายของตีนจก แต่ทอด้วยการนำเขามายกลาย แต่ขั้นตอนสุดท้ายก็ยังต้องใช้มือคือการ หยอดสี” หรือเพิ่มเส้นด้ายสีเข้าไปตามจุดที่ต้องการ โดยใช้การจกด้ายเส้นยืนด้วยขนเม่นหรือไม้แหลมเพียงบางส่วน เพื่อให้ได้ลายที่สวยงาม เมื่อมีการนำเอาเทคนิคยกเขามาใช้กับการทอจก ซึ่งทำผ้าซิ่นโดยยกเส้นด้ายยืนในส่วนที่เป็นลายหลักและลายประกอบบางส่วนนั้น ช่วยย่นระยะเวลาการผลิตให้รวดเร็วขึ้น คือสามารถทอได้รวดเร็วกว่าการจกด้วยมือถึง ๔-๕ วัน ต้นทุนในด้านแรงงานจึงต่ำกว่าการใช้เทคนิคการจกแบบเดิม ตลาดของผ้าทอตีนจกอำเภอลอง จึงขยายออกไปกว้างขวางเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากขึ้น

ลวดลายผ้าจกอำเภอลอง

๑) ลายหลัก

- ลักษณะลายดอก : ลายดอกของผ้าจกอำเภอลองนั้นจะมีลายที่เป็นลวดลายโบราณอยู่ ๑๒ ลาย คือ ลายนกคู่กินน้ำร่วมต้น ลายสำเภาลอยน้ำ ลายนกแยงเงา (นกส่องกระจก) ลายขามดแดง ลายขากำปุ้ง ลายขอไล่ ลายหม่าขนัด (สับปะรด) ลายจันแปดกลีบ ลายดอกจัน ลายขอดาว ลายขอพักกูด และลายดอกขอ
- ลักษณะลวดลายหลักที่เป็นลายต่อเนื่อง : ลายต่อเนื่องของผ้าจกเมืองลองนั้น มีลายที่เป็นลายโบราณอยู่ ๗ ลาย คือ ลายใบผักแว่น ลายแมงโป้งเล็น ลายโคมและช่อน้อยตุงชัย ลายขอน้ำคุ จันแปดกลีบ ลายเครือกาบหมาก ลายโก้งเก้งซ้อนนก และลายพุ่มดอกนกกินน้ำร่วมต้น

๒) ลายประกอบ

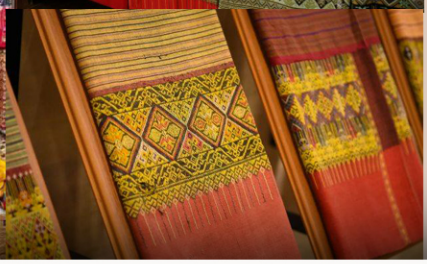
ลวดลายประกอบเป็นลายขนาดเล็ก ๆ หรือลายย่อยอื่น ๆ ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผ้าตีนจกมีความสมบูรณ์ มีอยู่หลายลาย ซึ่งสามารถจำแนกตามลักษณะของลวดลาย ได้ ๖ ประเภท คือ

- ลักษณะลวดลายประกอบที่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบจากพืช
- ลักษณะลวดลายประกอบที่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบจากสัตว์
- ลักษณะลวดลายประกอบที่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต
- ลักษณะลวดลายประกอบที่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบจากการประยุกต์
- ลักษณะลวดลายประกอบที่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบจากสัตว์ผสมรูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต
- ลักษณะลวดลายประกอบที่ได้รับแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบจากสัตว์ผสมรูปแบบจากการประยุกต์

โดยลายประกอบทั้ง ๖ ประเภทนี้ มีอยู่มากมาย เพราะได้ถูกดัดแปลงและประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่อยู่เรื่อย ๆ เช่น ลายกาบหมาก ลายหางสะเปาต้นสน ลายสร้อยพร้าว ลายเม็ดแมงลัก ลายบัวคว่ำ บัวหงาย ลายดอกพิกุลจัน ลายหางสะเปานก ลายนกคุ้ม ลายขามด ลายต่อมเครือ ลายหางสะเปาดอกต่อม ลายฟันปลา ลายขอไล่ ลายเครือขอ ลายมะลิเลื้อย ลายเถาไม้เลื้อย ลายพีเสื้อ เป็นต้น

การสร้างสรรค์ผ้าจกอำเภอลอง ผู้ทอนั้นจะต้องใช้ทักษะความรู้ รวมถึงมีความอดทนอย่างมาก เพราะผ้าทอ ๑ ผืน จะต้องผ่านกรรมวิธีตั้งแต่การปลูกฝ้าย การเก็บฝ้าย การปั่นฝ้ายเพื่อเอาเมล็ดออก การย้อมสี จนกระทั่งนำมาทอที่ต้องใช้ทั้งฝีมือ และความปราณีต สร้างคุณค่าให้แก่ผืนผ้า ผ้าจกอำเภอลองจึงเป็นวัฒนธรรมอันล้ำค่าอย่างหนึ่งของจังหวัดแพร่ ซึ่งหาดูได้ยากในปัจจุบัน ดังนั้นจึงควรมีการส่งเสริม อนุรักษ์ และเผยแพร่ ให้ผ้าจกอำเภอลองเป็นที่รู้จักมากขึ้น และเพื่อเป็นการรักษาสมบัติอันล้ำค่า ของจังหวัดแพร่มิให้เลือนหาย คงอยู่คู่กับประเทศไทยสืบต่อไป

การสร้างสรรค์

ลายอัตลักษณ์จังหวัดแพร่

"ลายดอกสัก"

ลงบนพื้นผ้าซิ่นตีนจกอำเภอลอง

อย่างประณีต งดงาม

เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

ของจังหวัดแพร่

